

ALGEMEEN

DE AANLEIDING

De Tweede Wereldoorlog begon eigenlijk al in 1929. Toen ging het niet goed met de handel en de fabrieken. Er kwam armoede en ontevredenheid. Hitler werd in 1933 de leider van Duitsland. Hij beloofde de bevolking betere tijden.

Op 1 september 1939 vielen de Duitsers Polen binnen. Duitsland en Rusland verdeelden Polen. Engeland en Frankrijk hadden beloofd Polen in geval van oorlog te helpen. Daarom verklaarden zij op 3 september 1939 de oorlog aan Duitsland. De Tweede Wereldoorlog was begonnen.

In mei 1940 viel het Duitse leger Nederland, België, Luxemburg en Frankrijk binnen. Het Franse leger werd binnen enkele weken verslagen. Hongarije, Bulgarije en Roemenië sloten zich bij Duitsland aan. Ze waren bang dat ze anders door Rusland zouden worden bezet. Daar waren de communisten de baas. Veel mensen waren banger voor de communisten dan voor Hitler. Een jaar later bezetten Duitse troepen Joegoslavië.

DE OORLOG: MILJOENEN DODEN

Op 10 juli 1940 begon de slag om Engeland. Duitse vliegtuigen bombardeerden Engelse havens en vliegvelden. De Engelsen bouwden een snel soort vliegtuig, de Spitfire. Hiermee vielen Engelse piloten met veel succes Duitse bommenwerpers aan. Na drie maanden werden de rollen omgedraaid. Engelse vliegtuigen begonnen Duitse fabrieken en steden te bombarderen.

Hitler had olie nodig voor zijn tanks en vliegtuigen. Daarom stuurde hij drie miljoen soldaten naar Rusland om er olievelden te veroveren. In korte tijd behaalden Duitse legers grote successen. Maar de Duitsers wilden te veel gebieden veroveren.

De slag om Stalingrad (september 1942 - februari 1943) werd een keerpunt in de oorlog. Het Russische leger versloeg toen voor het eerst een groot Duits leger. Honderdduizenden soldaten sneuvelden. Daarna wisten de Russen de Duitsers langzaam maar zeker terug te dringen. In de zomer van 1944 bereikten ze de Duitse grens. Op 6 juni 1944 voeren honderden Engelse en Amerikaanse schepen naar de kust van Normandië, in het westen van Frankrijk. Duizenden soldaten van de [geallieerden](#) gingen aan wal. Deze [invasie](#) ging de geschiedenisboeken in als [D-day](#). Vanaf grote schepen werden tanks aan wal gezet. Twee maanden later werd Parijs bevrijd. Daarna rukten geallieerde troepen verder op naar België, Nederland en Duitsland.

Duitsland werd nu van drie kanten aangevallen. Vanuit het zuiden rukten de geallieerden via Italië op. In het oosten was Rusland aan de winnende hand. Russische legers trokken op naar Duitsland. En na de invasie in Normandië werden de Duitsers ook vanuit het westen aangevallen.

In 1944 werden grote delen van Europa binnen enkele maanden bevrijd. Op 12 september 1944 trokken Amerikaanse soldaten Nederland binnen. Begin mei 1945 bereikten Russische soldaten de hoofdstad Berlijn. Op 8 mei 1945 gaf Duitsland zich over. Hitler pleegde op 30 april van dat jaar zelfmoord, samen met zijn vrouw, Eva Braun.

Amerika bemoeide zich pas in 1941 met de oorlog. Dat kwam door Japan. Op 7 december 1941 vielen Japane bommenwerpers bij verrassing Amerikaanse oorlogsschepen en vliegtuigen aan bij Pearl Harbor op Hawaii. In sneltempo veroverde Japan veel eilanden. In 1942 viel Japan ook Nederlands-Indië aan, dat tegenwoordig Indonesië heet. Amerika herstelde zich sneller dan Japan had verwacht. Langzaam maar zeker veroverden de Amerikanen eilanden terug. Op 6 augustus 1945 wierp een Amerikaanse bommenwerper een [atoombom](#) op de Japanse stad Hiroshima. Toen gaf Japan zich over. Tijdens de Tweede Wereldoorlog werden zeventien miljoen soldaten gedood. Bijna dertig miljoen burgers kwamen om. Er werden zes miljoen joden vermoord.

NEDERLAND, ROSMALEN

Wat er veranderde door de oorlog

Op 10 mei 1940 viel het Duitse leger Nederland binnen. Na het bombardement op Rotterdam gaf het Nederlandse leger zich over en begon de bezetting.

De Oostenrijker Seyss-Inquart werd Rijkscommissaris van Nederland, namens de Duitse leider Hitler. Alle politieke partijen werden verboden, behalve de NSB (Nationaal Socialistische Beweging). Werkte je met de Duitsers mee, dan was je voor veel Nederlanders een collaborateur. Deed je dat niet, dan had je vaak geen werk én geen invloed. In de kranten, op de radio en in de bioscopen mochten alleen berichten worden verspreid die door de Duitsers

waren goedgekeurd. **De vrijheid van meningsuiting bestond dus niet meer.** Daar kwamen mensen tegen in verzet ook in Rosmalen, daarover lees je bij 'verzet'. Tijdens de bezetting waren er steeds minder spullen en voedingsmiddelen te koop, want bijna alles ging naar Duitsland. **Vrij zijn van gebrek bestond dus ook niet meer.** Om de voedingsmiddelen eerlijk te verdelen, kregen mensen distributiebonnen voor vlees, brood, boter en steeds meer andere producten. Gelukkig hadden veel mensen in Rosmalen een eigen groentetuin. Er woonden veel boeren in Rosmalen, dus stiekem kon je toch wel vaak aan extra eten komen. Van de hongerwinter in 1945 hebben de Rosmalenaren weinig last gehad. Rosmalen was toen al bevrijd. In het noordelijker deel van Nederland, dat niet bevrijd was, hadden de mensen in die winter soms alleen bloembollen als eten!

Voor NSB-kinderen was er de Jeugdstorm, een soort scouting. Daar leerden ze Hitler te bewonderen. Joodse kinderen mochten geen lid zijn van de Jeugdstorm.

Jodenvervolg

Hitler was de baas in Duitsland. Hij was de leider van de nazi's, de nationaal-socialisten. De nazi's hadden een hekel aan zigeuners, homo's, gehandicapten en vooral joden. Joden waren volgens Hitler en zijn volgelingen minderwaardige mensen die niet in het grote Duitse rijk thuis hoorden. Met honderden tegelijk werden ze in vrachtwagens en treinen weggevoerd naar [vernietigingskampen](#) in Duitsland, Polen en Oostenrijk. Daar werden ze vermoord. Zo gebeurde dat ook met de kleine Max Lievendag, 3 jaar, die op de Boterweg in Hintham woonde. Hij werd met zijn ouders en oma in 1943 opgehaald en naar concentratiekamp Westerbork gebracht. Vandaar werd hij naar vernietigingskamp Auschwitz gebracht waar hij vermoord werd omdat hij Joods was. **De vrijheid van godsdienst bestond dus niet meer en vrij van angst was je ook niet meer.** In de Tweede Wereldoorlog zijn alleen al in Nederland 100.000 Joden opgepakt. Struikelstenen in de Boterweg 28 en 34 en in de Graafsebaan 33 herinneren aan de omgekomen families Lievendag, Ziverberg en Ensel. (Meer info: kijk het filmpje over de struikelstenen.) Chistina Ensel was 10 jaar toen ze in Sobibor vermoord werd. Ze leeft voort in de naar haar genoemde singel in de wijk de Overlaet. Meneer Falk Lewin overleed 18 augustus 1940. Hij heeft een graf bij het Protestants Kerkje in Berlicum. (Over Lewin: kijk het tijdstuk over De Duinsche Hoeve)

Christina Ensel (10jaar)

ONDERDUIKERS

Veel Joden doken onder om zich te redden van de dood in vernietigingskampen. Ze verstopten zich voor de Duitsers, bijvoorbeeld bij andere mensen op zolder of in de kelder. Maar niet alleen Joden doken onder, ook jongens die opgeroepen werden om in Duitsland te gaan werken, zoals Martien van de Donk. En ook Engelse piloten die neergeschoten waren, of soldaten die niet meer wilden vechten. Bij Harry Coppens, die later leraar werd in Oss, was anderhalf jaar lang een Russische soldaat, genaamd Joseph Weber, ondergedoken op de

hooizolder. Harry woonde met zijn familie in een boerderij in de Schoolstraat. Die boerderij is nu een restaurant. Hoe gevaarlijk onderduiken was, maar ook hoe gevaarlijk het was om onderduikers in huis te hebben blijkt uit Harry's verhaal.

VERZET

Hoe langer de oorlog duurde, hoe meer het verzet groeide. Nederlanders gingen de Duitsers in het geheim tegenwerken. In Hintham was het geheime hoofdkwartier van verzetsgroep Margriet. Martien der Kinderen, die later (1965 - 1980) directeur was van basisschool De Masten in Maliskamp, hoorde bij die groep. Hij hielp nogal wat Engelse piloten, die neergeschoten waren door de Duitsers. Hij hielp ze om stiekem terug te komen naar hun eigen land. Daarvoor waren valse persoonsbewijzen nodig en extravoedselbonnen. Verzetsmensen, zoals de mensen van knokploeg Margriet overvielen distributiekantoren waar de voedselbonnen werden uitgedeeld. De overvallers namen de bonnen mee en gaven ze aan onderduikers. Een andere Rosmalense verzetsman, Wim van 't Hooft uit Hintham, zorgde ook voor nieuws dat te vertrouwen was. Hij werkte op het kantoor van Coudewater en kon wel stiekem afdrukken maken. Die blaadjes bracht hij stiekem rond. Er waren bij hem ook onderduikers. (Meer info: filmpje Jos Korsten.)

BEVRIJDING

Amerika, Canada, Rusland, Engeland en Frankrijk werkten samen en versloegen Duitsland na vijf jaar oorlog. Rosmalen werd op 23 oktober 1944 bevrijd door het 53e Welsh Division. Die soldaten kwamen dus uit Wales in Groot Brittannië. Tijdens de daaropvolgende Hongerwinter leden de mensen in het westen van Nederland (in de steden) steeds meer honger en kou. Ze probeerden van alles om nog aan eten en brandstof te komen. Zo bleken tulpenbollen best eetbaar en ook kwamen er suikerbieten op het menu. Na de winter bevrijdden de geallieerden ook Noord-Nederland en op 5 mei 1945 gaven de Duitsers in Nederland zich over. Toen was het groot feest, ook in Rosmalen! (Meer info: filmpje Jos Korsten.)

SCHADE EN SLACHTOFFERS

Die bevrijding van Rosmalen ging niet gemakkelijk. Er waren tientallen doden (95 om precies te zijn). Honderd huizen/boerderijen werden helemaal verwoest. Nog eens 295 werden zwaar beschadigd. In totaal waren 700 van de 1100 gebouwen in Rosmalen beschadigd. (Meer info: filmpje Vijf donkere jaren en filmpje Jos Korsten)

WEDEROPBOUW

Na de Tweede Wereldoorlog moest Nederland, en dus ook Brabant en ook een dorp als Rosmalen weer oprabbelen. De regering gaf geld aan de boeren in Rosmalen die hun boerderij verloren waren. Je kunt dat zien aan de tegel met 1947 erop die in de gevel is gemetseld. (zie foto). Van de USA kreeg Nederland Marshallhulp. Dat was heel veel geld om nieuwe fabrieken te bouwen en nieuwe bedrijven te starten. Er kwam weer meer werk in Den Bosch en Rosmalen en omgeving. Mensen kwamen dus graag hier wonen. Er moesten dus ook meer huizen komen en dat was goed nieuws voor de bouwbedrijven in Rosmalen. Dat was ook goed nieuws voor Rosmalen als gemeente, die daardoor groeide van 7000 inwoners tot maar liefst 25.000 in 1985. Er kwamen rond het centrum nieuwe wijken, zoals de Molenhoek, 't Ven, de Sparrenburg, de Overlaet en de Groote Wielen.